

Відгук

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора, професора кафедри теорії права та конституціоналізму Західноукраїнського національного університету Грубінка Андрія Васильовича на дисертацію Танавського Ігора Павловича на тему: «Україна і Турецька Республіка: еволюція міждержавних відносин (1991-2021 рр.)», подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки»

Актуальність теми дослідження. Система міжнародних відносин перебуває на проміжному етапі невизначеності, ознаками якої є економічна та військово-політична нестабільність, навіть війни, що масштабуються, поширюючи кризові явища на все нові регіони світу. В епіцентрі таких невизначеностей та конфліктів опинилася Україна, а з нею – і весь регіон Чорного моря, що через російську військову агресію став справжньою зоною нестабільності і небезпеки. Ідеться не лише про Північне Причорномор'я, але й увесь означений регіон, де зішлись інтереси Росії і НАТО, тобто Західного світу. Наразі завершення цього протистояння, що розпочалося у 2014 року після анексії Криму, не проглядається. Тому дослідження історії відносин держав регіону має важливе значення насамперед для розуміння причин та передумов, а також механізмів майбутнього завершення російсько-української війни і зниження рівня конфліктності в регіоні Чорного мор'я.

Одним з історично ключових міжнародних гравців регіону є Туреччина, яка, користуючись власними геополітичними перевагами, військово-політичними можливостями (як член НАТО), економічним та гуманітарним (через систему пантюркізму) впливами претендує якщо не на домінування, то на одну з визначальних ролей в системі регіональної політики Чорномор'я і навіть за його межами. Турецька Республіка є своєрідними «воротами» чи «брамою» з Європи до Азії, з Східної Європи до Близького Сходу та Африки, каналом дипломатичних, економічних і торговельно-інвестиційних, транскультурних шляхів сполучення

без перебільшення світового значення. З огляду на ці обставини вона завжди відігравала і продовжує відігравати життєво важливу роль в історії українських земель, а сьогодні – України як держави, яка бореться за власну суб'єктність і шукає можливостей використання вказаних шляхів, що відкриваються перед нею через розвиток українсько-турецького міждержавного співробітництва.

Запропонована до захисту дисертаційна робота Ігора Танавського вельми актуальна з огляду на непересічну роль, яку відіграє Туреччина та українсько-турецькі відносини в системі зовнішньої політики України наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. Дослідження періоду 1991 – 2021 років важливе з огляду на необхідність всебічного вивчення етапів формування означених міждержавних відносин, пізнання особливостей зовнішньої політики Туреччини у пострадянський період в контексті її непростих відносин як з Росією, так і з колективним Заходом (НАТО та ЄС), що визначає амбівалентність підходів офіційної Анкари до реалізації своїх міжнародних інтересів на цих напрямках та відповідно впливає на характер і змістовне наповнення відносин з Україною. Наукова розробка здобувача дуже своєчасна, є вагомим вкладом в українську історіографію проблеми українсько-турецьких відносин та має важливе практичне значення. В умовах, коли Україна продовжує утвердження на міжнародній арені, зокрема, успішно налагоджує відносини з державами Близького Сходу та Північної Африки, тим самим розширюючи свій міжнародний вплив на відносно нові для себе регіони кооперації, займаючи нові позиції в системі трансатлантичної співпраці завдяки звитягам Сил оборони України та розробкам військово-технічної промисловості, роль Туреччини для нашої держави неможливо перебільшити. Тому дисертаційна робота Ігора Танавського заслуговує на детальний, об'єктивний аналіз та оцінку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: «Україна-Європа-Світ: цивілізаційні аспекти розвитку» (державний номер реєстрації 0120U101569).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в дисертації, відзначаються високим рівнем обґрунтованості, що забезпечується використанням адекватної методології, комплексним підходом до вивчення проблеми та залученням широкого кола джерел.

Автором опрацьовано значну кількість нормативно-правових актів двостороннього рівня (угод, меморандумів, протоколів тощо), що стосуються комплексних і галузевих питань міждержавних відносин. Також використано матеріали інтерв'ю українських і турецьких державних діячів, дипломатів, української і зарубіжної преси, аналітичних структур.

В основі методології дослідження лежить використання діахронного, хронологічного, порівняльно-історичного, історико-генетичного, системно-структурного спеціально-історичних методів. Запропоновано та обґрунтовано періодизацію становлення і розвитку українсько-турецьких відносин упродовж дослідженого періоду.

Фактично представлений рукопис є результатом оригінального завершеного комплексного дослідження монографічного рівня вказаної проблематики у конкретних хронологічних рамках. Здобувачем проведено огляд здобутків української, західної і турецької історіографії історії українсько-турецьких відносин. Додаткового осмислення отримали поняття «зовнішня політика», «міжнародні відносини», «міждержавні відносини», «стратегічне партнерство», «національні інтереси». Наведено авторські міркування щодо розвитку політичних відносин та військового співробітництва, економічної та гуманітарної співпраці між державами.

Результати дослідження Ігоря Танавського достатньо апробовані в 11 наукових публікаціях (5 з них – у наукових фахових виданнях України, 6 – у збірниках матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій).

Наукова новизна результатів дослідження. Наукова новизна представленого до захисту дослідження Ігора Танавського зумовлена необхідністю переосмислення історичного досвіду взаємин України і Турецької

Республіки у 1991 – 2021 роках в умовах новітніх тенденцій розвитку світової та регіональної системи міжнародних відносин, викликів та загроз системі міжнародної безпеки, початку агресії Росії проти України та загрози безпеці усього Чорноморського регіону, міжнародній економічній політиці і розвитку транскультурних (в тому числі етнонаціональних) комунікацій. Здобувачем уперше здійснено комплексне дослідження еволюції міждержавних відносин між Україною і Туреччиною, проаналізовано особливості формування договірно-правової бази двосторонніх відносин, головні чинники їх розвитку. Поглиблено аналіз трансформації українсько-турецьких відносин після 2014 р. у контексті проблеми анексії Криму та російсько-української війни. Запропоновано періодизацію українсько-турецьких відносин з урахуванням змін міжнародного середовища, регіональних безпекових викликів і внутрішньополітичних трансформацій обох держав. Систематизовано та проаналізовано інформацію про розвиток військово-технічної співпраці держав. Враховано роль кримськотатарського чинника у формуванні політичного діалогу між Україною і Туреччиною. Окремо вивчено тенденції та приклади міжкультурної комунікації, насамперед освітньо-наукового середовища обох країн.

Оцінка змісту та структури дисертації. Структура дисертації є логічною, відповідає меті і завданням дослідження.

У вступі обґрунтовано актуальність, визначено мету і завдання, об'єкт та предмет, хронологічні рамки, методологію та наукову новизну, практичне значення та апробацію результатів дослідження, структуру роботи.

У розділі 1 традиційно розглянуто та проаналізовано історіографію, джерельну базу і методологію дослідження.

Підрозділ 1.1. містить огляд стану наукової розробки проблеми. Автором розглянуто праці провідних українських та зарубіжних (західних і турецьких) вчених з проблеми. Слушно класифіковано праці попередників за проблемно-тематичним принципом на три групи: дослідження політичного та безпекового виміру двосторонніх відносин; праці економічного та інтеграційного напрямів; дослідження культурно-освітніх і гуманітарних взаємин.

У підрозділі 1.2. розглянуто джерельну базу дослідження. Достовірність результатів підтверджується опрацюванням широкої і різноманітної джерельної бази. Основний масив джерел склали міждержавні нормативно-правові акти (угоди і договори, меморандуми, протоколи, комюніке тощо), акти національного законодавства, матеріали преси, тексти інтерв'ю дипломатів та державних діячів.

Підрозділ 1.3. містить представлення методологічної бази дослідження. Показано особливості використання спеціально-історичних методів у процесі дослідження історії українсько-турецьких відносин. В контексті аналізу теоретичної бази дослідження важливою є актуалізація наукових трактувань понять «зовнішня політика», «міжнародні відносини», «міждержавні відносини», «стратегічне партнерство», «національні інтереси». Методологія дослідження достатньо різноманітна, що забезпечило належний рівень його виконання та об'єктивність результатів.

У розділі 2 увага зосереджена на дослідженні політичної і безпекової співпраці України і Туреччини. Підрозділ 2.1. присвячений висвітленню становлення дипломатичних відносин у перші роки після визнання державності України. Розглянуто тенденції, основні досягнення політичного діалогу і безпекового співробітництва. Окрему увагу автор приділив питанню спільної участі держав в об'єднанні ОЧЕС. Цілком обгрунтованим є твердження про те, що взаємодія держав «...поступово трансформувалася у багаторівневу систему співробітництва, що поєднувала двосторонні домовленості з участю у регіональних форматах» (с. 106). Стверджується, що у період 1991 – 2004 років «безпековий діалог між державами став одним із ключових чинників їхнього зближення та важливим елементом регіональної стабільності» (с. 107).

У підрозділі 2.2. представлено результати дослідження інституціоналізації військово-політичної співпраці держав та їх спільній участі у регіональних безпекових ініціативах упродовж 2005 – 2013 років. Наголошено на еволюції двосторонніх відносин від декларативного партнерства до системної взаємодії, що ґрунтувалася на регулярних консультаціях, спільних навчальних і технічних проєктах, узгодженні стратегічних підходів до регіональних викликів.

Наступний підрозділ 2.3. розглядає розвиток українсько-турецького партнерства у сфері безпеки на етапі російського вторгнення до України. Об'єктивно констатовано, що, незважаючи на потрапляння братнього туркам кримськотатарського народу по суті в окупацію до Росії після анексії Криму у 2014 році, Туреччина офіційно зайняла позицію «активного нейтралітету» і неприєднання до антиросійських санкцій на угоду своїм енергетичним інтересам. Наголошено на співпраці сторін у сфері ВПК, насамперед безпілотних технологій. Туреччині вдалося завдяки лобіюванню захисту прав кримських татар перед Росією та лібералізації візового режиму з Україною здобути позицію впливового медіатора та «балансуючої сили» в Чорноморському регіоні.

У розділі 3 представлено результати дослідження становлення договірно-правових та інституційних основ економічної співпраці між Україною і Турецькою Республікою. У підрозділі 3.1. акцентовано увагу на успішних проєктах та невдачах економічної кооперації держав. Щодо останніх ідеться насамперед про енергетичні проєкти. Констатовано, що сторони на початку 2000-х років перейшли від декларацій до реальної конструктивної співпраці.

Привертає увагу зміст підрозділу 3.2., де дисертант представив дослідження історії торговельно-економічного партнерства держав. Автор наголошує на важливості врахування принципу концепції «євроінтеграційного паралелізму» під час аналізу торговельно-економічних відносин України і Туреччини. Вона передбачає врахування обопільного прагнення держав до вступу у Європейський Союз, тобто європейський ринок. Ідеться про напрацювання сторін для досягнення двосторонньої угоди про вільну торгівлю. Наголошено на аспекті переходу сторін до рівня «високотехнологічного партнерства».

Параграф 3.3. представляє дослідження економічної співпраці в умовах воєнних викликів, тобто російської військової агресії в Україні. За оцінками Ігора Танавського, «Туреччина залишилася одним із ключових експортних ринків для України, забезпечуючи їй вагоме позитивне торговельне сальдо». На думку автора, це «стало критично важливим фактором підтримки української економіки в умовах глибокої рецесії» (с. 156). Загалом цілком реалістично подано оцінку

міждержавної співпраці як «унікального поєднання» економічного прагматизму та безпекової солідарності.

У розділі 4 подано результати дослідження гуманітарного, культурного та освітнього вимірів українсько-турецького партнерства.

Параграф 4.1. висвітлює формування основ культурного співробітництва, що стало невід'ємним елементом і фундаментом стратегічних відносин між державами. Особливий акцент зроблено на освітній співпраці, контактах університетів, спільних освітніх програмах. діяльності турецьких програм у цій галузі. Сторони використовували факти гуманітарної співпраці свідомо як зразки «м'якої сили» у зовнішній політиці. Про неї більш детально ідеться у підрозділі 4.1., де зазначено про так звану «реконфігурацію гуманітарної дипломатії» офіційної Анкари на українському напрямі, що відбувалася в рамках реалізації урядової доктрини «підприємницької та гуманітарної зовнішньої політики» (ст. 182). Безумовно у цьому контексті враховано і роль «кримського фактора» в гуманітарно-культурній співпраці сторін та відповідній політиці Турецької Республіки. Піднято питання архівної та археологічної співпраці, боротьби з незаконним обігом культурних цінностей.

Висновки дисертаційної роботи повністю відповідають визначеним меті і завданням, спрямовані на їх досягнення та вирішення, а наведені в них твердження є обґрунтованими і логічно викладеними.

Список використаних джерел та літератури відповідає виду і проблематиці наукової роботи, інформативний та логічно структурований за розділами.

Академічна доброчесність. Унаслідок оцінки дисертаційної роботи та наукових публікацій автора порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні аспекти та рекомендації. Незважаючи на високу оцінку дисертаційного дослідження Ігора Танавського, вважаємо за необхідне висловити певні зауваження та міркування.

1. У параграфі 1.2. «Джерельна база» варто окремо виділити підгрупу джерел отримання статистичних даних, матеріалів економічної аналітики (з огляду на використання статистичного методу дослідження), а також матеріалів діяльності

громадських організацій для аналізу історії гуманітарної співпраці України і Туреччини.

2. В роботі не згадано Указ Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України», яка відповідно до хронологічних рамок даного дослідження та логіки історичного процесу розвитку зовнішньої політики України за змістом і формою стала знаковим актом – певним підсумком цілого періоду її функціонування, в тому числі еволюції українсько-турецьких відносин (пункти 113-115 Указу).

3. В роботі варто більш детально подати авторську позицію щодо того, чи може Туреччина дійсно вважатися повноправним стратегічним партнером України. Адже вона за авторським твердженням «обрала модель «активного нейтралітету» та «балансуючої сили» (ст. 123). Варто більш чітко акцентувати увагу на фактично проросійському курсі керівництва Туреччини.

4. Варто врахувати в дослідженні проблему загострення відносин Туреччини з ЄС і НАТО (США) у період правління президента Ердогана та його впливу на українсько-турецькі відносини. Ідеться насамперед про зміни в зовнішній політиці Туреччини після невдалої спроби державного перевороту 2016 року і скандалу навколо придбання в Туреччиною в РФ системи ППО С400 у 2017 році.

5. Робота отримала б посилення завдяки використанню матеріалів діяльності турецьких гуманітарних організацій в Україні та функціонування українських діаспорних громад в Туреччині (наприклад, Української спілки в Анкарі і Українського Товариства Взаємодопомоги в Стамбулі).

Загалом висловлені зауваження здебільшого мають рекомендаційний характер та можуть бути успішно враховані дослідником у подальшій науковій роботі. Вони не впливають на загальну високу оцінку дисертаційного дослідження, яке має самостійний, оригінальний і завершений характер.

Відповідність роботи встановленим вимогам. Представлена до захисту дисертаційна робота відповідає кваліфікаційним вимогам. Положення, що виносяться на захист, сформульовані чітко, відповідають предмету, меті та

завданням дослідження, науково аргументовані, відзначаються науковою новизною і достатньо апробовані.

Загальний висновок. На основі зазначеного вважаємо, що дисертаційне дослідження Танавського Ігора Павловича «Україна і Турецька Республіка: еволюція міждержавних відносин (1991-2021 рр.)», подане до захисту на здобуття ступеня доктора філософії, містить обґрунтовані та достовірні наукові результати і висновки, за своїм науковим рівнем і практичною цінністю, змістом та оформленням відповідає вимогам, що передбачені наказом Міністерства освіти і науки України №759 від 31.05.2019 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», із змінами, внесеними Постановою КМУ № 341 від 21.03.2022 року та № 502 від 19.05.2023 року, а її автор Танавський Ігор Павлович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри теорії права та
конституціоналізму Західноукраїнського
національного університету

Андрій ГРУБІНКО

Підпис Андрія Грубінка

Завіряю:
НАЧАЛЬНИК
ЗАГАЛЬНОГО ВІДДІЛУ Алла Сешек ([Signature])